

UDK: 821.163.41.09 Андрић И.

Крсто ПИЖУРИЦА (Подгорица)

ПЈЕСМА У АНДРИЋЕВОМ РОМАНУ *НА ДРИНИ ЋУПРИЈА*

Андрић је прозу романа *На Дрини ћуприја* „шпиковао“, како би рекао Лалић, стиховима и тиме је чинио мекшом и допадљивијом.

У овоме раду указује се како су стихови примјерени структури дјела и карактеру прозе каква је хроника о дринском мосту. Лако су укључени у сижејне токове дјела и уобличавају цјелину коју роман носи. Стихови које смо у роману нашли блажег су тона, без превратничких су порука и уклапају се у атмосферу у којој ничу. Неки од њих су у функцији разбибриге и указивања на свјетлије перспективе живота, неки су севдалијског тона, неки крик стања, а они из тариха су апологетика добродјелности и непролазности.

Кључне ријечи: *Иво Андрић, пјесма, гусле, Црногорци, севдалинка, тарих*

У тмурној прози Андрићеве хронике о мосту на Дрини уочава се постојање стиха различитог поријекла, дужине и намјене. Стиху као структурном елементу те прозе посвећујемо овај есеј.

Тему како је ми видимо начео је Новак Килибарда, који је једном дијелу тих стихова посветио надахнуто написан есеј и објавио га у књизи *Легенда и поезија*.¹ Ми се на тим и другим стиховима задржавамо прије другог с аспекта њиховог мјеста у сижејним линијама романа, заправо са становишта њихове функције у структури дјела. Дио тих стихова припада нашем епском десетерцу, дио севдалинкама, а дио је проза у форми стиха.

Пада у очи да је Андрић епске стихове гусларског десетерца ставио у уста двојице Црногораца, који су се којекаквим околностима,

¹ Новак Килибарда, *Легенда и поезија*, Рад, Београд, 1976, стр. 166.

дакле необјашњивим, нашли **in loco** и помијешали се са шареном масом свијета која гради чувену ћуприју, односно у маси која теревенчи на изграђеној ћуприји. Читаоцу се намах намеће питање зашто је писац улогу разбибриге, у оба случаја, намијенио баш Црногорцима, а не људима са других подручја, на примјер из Босне или из Србије, или однекуд друго, затим зашто су Црногорци о којима је ријеч баш пјевали онакве стихове, а не неке друге, зашто су Црногорци изгледали онако како их видимо а не другачије. Тих „зашто“ у вези са појавом Црногораца у хроници о мосту на Дрини је више, а одговори на њих припадају сфери хипотетичности, тј. оној сфери мисаоне дјелатности која праве одговоре не може наћи.

Андрићеви Црногорци нијесу карикатурални типови, који би будили осмијех са једне или друге стране, већ обични људи какви су и други у средини у којој се појављују. Нушић је Црногорца карикирао, Андрић није. Временска раздаљина између два Андрићева Црногорца пење се до близу четири вијека, а толика временска удаљеност не одражава се на њиховом психолошком плану, већ су приближно исти. Ми мислимо да писцу хронике о мосту није ни било стало да дубље понире у психолошку страну двојице Црногораца, којима је писац намијенио у сужејним токовима прозе другачије функције од оних које би се задржавале на етничком сликању тих ликова, зато су они остали на оном нивоу умјетничког приказа на којем их затичемо.

Данашњи читалац запажа да је Андрић гуслара, кога укључује у сужејне токове дјела, етнички определијелио као Црногорца, а не, рецимо, као Србина из Црне Горе, са разлогом, а да му је, опет, са разлогом, додијелио функцију релативно неутралног саговорника, чија је ангажованост више психолошке а мање бунтовничке природе. Андрићу није било у плану да слика Црногорца као националног етникума, већ му је било стало до тога шта тај Црногорац у **датим историјским околностима** може пружити као **окрепљујуће** хришћанској раји сабијеној Абидагиним страхом до роба нечувених размјера. Црногорац љешевоступског Вука или мандушићевског хабитуса не само што у шеснаестом вијеку, у вријеме зидања ћуприје, није био формиран него писцу није био ни потребан. Онај, међутим, Црногорац са почетка двадесетог вијека био је изашао из фазе историјског Црногорца, али је писцу романа био потребан онакав јунак обичних људских манира, а не Црногорац окићен нимбусом величине.

У случају материје коју разматрамо – гуслар – пјесма – дјело – не смије се испуштати из вида контекст, како онај временске природе, тако и онај други који подразумева сужејне линије дјела. На простору је Абидага завео режим страха и бриге. Међу касабалијама он је присутан и кад физички није ту. „Кад је, у касну јесен, напуштао варош, Абидага је поново сазвао старешине и прве људе и казао им да он одлази преко зиме на друго место, али да његово око остаје овде.“ Према томе, он све зна и све види у припремама за градњу ћуприје. Створена атмосфера страха и бриге захтијевала је потпуну обазривост рајиних поступака. Одредивши функцију гуслара у сужејним токовима дјела, писац је морао водити рачуна о томе да му обезбиједи физичку сигурност и сачува га од Абидагиног зеленог штапа за случај да се он открије или дође до „провале“, како би се то казало савременим рјечником. Релативна неутралност простора са којег гуслар долази и пјесме коју му писац додјељује пружају гуслару шансу да не заврши под ножем или на коцу, па зато у дјелу имамо како онаквог гуслара тако и онакву пјесму. Црна Гора шеснаестог вијека нити Црногорац тога доба нијесу као из доба владике Данила, а ни пјесма неименованог гуслара није она из хајдучких времена. Зато се Андрић определио за онаквог гуслара и онакву гусларску пјесму.

Андрић је писао роман *На Дрини ћуприја* у вријеме оформљеног култа гусала на овим просторима. Као узор у том смислу имао је Његоша и Мажуранића. Ту традицију наставио је и Михаило Лалић. Рајинској психологији сељачке масе шеснаестог вијека нијесу биле непознате гусле и њихов утицај на ту психологију. Психологија грађанског друштва развила се касније. Отуда и гусле у њиховој средини. Њиховим коришћењем писац је притврђивао и вјеродостојност своје приче о градњи ћуприје. У читавој ствари око гусала на одређеној етапи сужејног раста текста занимљиво је откуд гуслар Црногорац. Писац не одређује ближе његово поријекло, већ се о њему неодређено изјашњава. Грабуља Абидагиних сејмена, размијељих по кадилуку, спластила је и гуслара Црногорца кога је сила угурала и међу кулучаре. Писац о томе саопштава: „Међу њима (кулучарима – К. П.) се нашао однекуд неки Црногорац, ухватили га сејмени на друму па кулучи већ неколико дана, иако непрестано свима прича и доказује како је њему то врло мучно и неприлично и како му образ не подноси ово аргатовање“. Писац на другом мјесту каже како се „често деси да наиђе гуслар, обично Црногорац“, па нам ваља

претпоставити да је гуслар случајно наишао простором, али чињеница да је носио гусле наводи на помисао да је био човјек од гусларског заната, који се пјевом уз гусле прехрањивао и обезбјеђивао минимум егзистенције. Нити је гуслар имао бунтовничке намјере, нити му их писац није додијелио. У вријеме Абидагиног терора бунт кулучара није ни имао никакву шансу за успјех. Сељак-гуслар знао је да је његова појава ризична, што сам писац констатује. „Један од сељака излази пред појату и чува стражу, да не наиђе ко од Турака“, зато је морао тражити пјесму која би га, за случај „провале“, мање оптужила. Кад се понамјестио, кад је пјесму одабрао, кад је припремио гусле и убиједио се да је колико-толико слободан, забацио је главу „и одмах наставио разговетно и сликовито:

Пије вино српски цар Стеване
У Призрену, мјесту питомоме,
До њега су старци патријари:
Четири су старца патријара,
И до њих је до девет владика,
И двадесет учтугли везира
И по реду српски господари.
Вино служи провизур Мијајло,
А свијетли сестра Кандосија
Са њедара драгијем камењем...”

Послужимо се Мажуранићем: „Стоји мноштво разбољено благом ријечи (гуслара) блага“, а Андрић је пропратио ситуацију како слиједи: „Сељаци се све више збијају око гуслара, али без најмањег шума; дах им се не чује. Сви трепћу очима, кичме се исправљају, груди надимају, очи сјају, прсти се на рукама шире и грче, и мишићи на вилицама стежу. Црногорац везе и кити све брже и брже, све лепше и смелије, а мокри и расањени кулучари, занесени и неосетљиви за све остало, прате песму као сопствену, лепшу и светлију судбину“. Андрић каже да је гуслар наставио пјесму „све брже и брже“, али се ипак одлучио да гуслареву пјесму прекине како је учинио. Ми мислимо да је то писац урадио с правом, што ће рећи са мјером и укусом: завршна два стиха су у поентној функцији – они су донијели релаксирајућу атмосферу. Појава жене нанијела је благост!

Мудри Андрић водио је рачуна о томе које ће и какве стихове удјенути у уста црногорском гуслару шеснаестог вијека, који се

нашао на туђем терену и у деликатној ситуацији. За нагађати је је ли црногорски гуслар назначеног периода знао више гусларских пјесама и откуда њему пјесма о српском владару. Мора се имати на уму да хварски племић Петар Хекторовић тек у том вијеку, шеснаестом, записује прве народне пјесме, а да других зборника тих пјесама тада није ни било, па су утолико загонетнији назначени стихови у репертоару црногорског гуслара. Асоцијација на величину српског средњовјековља могла је релаксирајуће дјеловати на слушаоце, а да се Абидаги не замјери ни гуслар ни слушаоци, па је пјесма примјерена колико тренутку толико и пјевачу. Андрићево навођење **неутралних** стихова мотивисано је бијегом од страха да Абидага не посумња у постојање организованог отпора њему и његовом прегнућу, зато се у пјесми спомињу цареви гости, који су одреда мироточиви, а тиме и мање замјерљиви царском изасланику при градњи ћуприје. К томе што пјесма апострофира Призрен као мјесто питома, дакле не осипљиво, стихови наводе безопасне учеснике веселја у лику хришћанских патријарха и владика, а међу њима су и двадесет „учтугли везира“. Навођење у стиховима да су хришћански патријарси старци те да су међу њима и други „српски господари“ као и повелики број „учтугли везира“ додатан је гарант мирољубивости скупа, што је и те како било значајно за случај да се скуп открије. Ти елементи стихова омогућили су гуслару да својом пјесмом **окрепљујуће** дјелује на слушаоце и пренесе их на моменат у друга времена и друге услове живота од оних под којима се тренутно налазе. По нашем мишљењу, писац гусларом и пјесмом и није имао других намјера у тексту ван оних које ми фиксирамо. А да је тако, свједоком је и статичност масе послје гусларовог пјева. Епизода са гусларом релативно је самостална у сужејним токовима дјела, и нема непосредну везу са судбином кулумчара Радосава кога Турци набијају на колац. Она је остала без одјека и у даљим сужејним токовима дјела, задржавши своју функцију на локалном нивоу. Писац својом констатацијом да су кулумчари пратили пјесму „као сопствену, лепшу и светлију судбину“ помаже нам да закључимо да је епизода са гусларом у Абидагино доба локалног карактера те да у структури дјела нема функцију опруге која би утицала на даље сужејне токове романа. Она је разбибрига тужне атмосфере Абидагиних кулумчара. Роман-хроника својом композицијом омогућавао је постојање самосталнијих епизода, о чему говоре и неке друге епизоде романа *На Дрини ћуприја*.

Гуслар Абидагиних времена психолошки је нијансиран, али је нијансиранији онај други гуслар Црногорац који се у роману појављује готово четири стотине година после првог. Овај други гуслар Црногорац је са почетка двадесетог вијека и јавља се у Заријевој механи, надомак ћуприје, међу касабалијама који у механи теревенче. Андрић га је ухватио, сликао са више детаља, па је, извјесно, као лик потпунији. Он је „испоснички мршав, сиротињски одевен, а право држања и светла погледа, изгладнео а стидљив, горд а упућен на милостињу“. Писац даље нијансира његов лик и наглашава да у ћошку гдје сједи „поносно и стрпљиво чека да неко затражи песму“, а кад се то деси, „са снебивањем вади гусле из торбе, хуче у њих, гледа да му није одвугло гудало, удешава струну, и при свему томе очигледно жели да што мање привуче пажњу на те своје техничке припреме“. Иако је ослобођен Абидагина страха, иако се појављује у другачијим историјским условима од првог гуслара, али, као и претходни, у условима присуства туђе силе – ни овај гуслар нема превратничких амбиција мотивисаних жељом за слободом. Не бар у стиховима што их писац наводи. Његов репертоар народних пјесама које у себи носи шири је од оног доступног претходном гуслару, али се ипак задржава на мирољубивим сликама које буде и сентиментална осјећања. Кад је инструмент припремљен, уз остало што радњу прати „гуслар нагло подигне главу, као човек који збацује маску скромности, немајући више потребе да крије ко је и шта је, и отпочиње неочекивано јаким гласом, управо покликне уводне стихове:

Процвиљео ситан босиоче:
Тиха росо, што не падаш на ме?“

Писац саопштава како је хетерогена маса (слушалаца) прихватила глас гусала и пјесму, при чему наглашава благост атмосфере, која једнако годи Турцима као и хришћанима. „Али кад одмах затим гуслар продужи тише:

То не био ситан босиоче...
и дижући вео са свога поређења почне да набраја турске или српске стварне жеље и судбине које се крију иза фигура о роси и босиоку, код слушалаца се одмах деле осећања и разилазе супротним путевима, већ према томе шта је ко и шта у себи носи, жели и верује.“ Писац саопштава како слушаоци „мирно слушају песму, само гледају у чашицу пред собом, где на сјајној површини ракије назире жељене

победе, гледају бојеве и јунаке и славу и сјај којих у свету нигде нема“. И ови стихови, као они претходни, разгалили су атмосферу и уобличили штимунг дертлија и севдалија у механи на домаку ћуприје на Дрини.

У сижејним токовима хронике о мосту на Дрини Андрић спомиње и неког Мила, кога је ближе означио као „инокосног сиромаша са Лијеске, који је служио у једној воденици у Осојници. Може му бити највише деветнаест година, здрав је, крупан и пунокрван“. Писац га види у воденичким пословима и замаху у спремању дрва (за своје потребе). И Миле је „као сви Лијештани певао, урлао, у густој и осојној страни“. Старинске стихове:

Кад Алибег млади бег бијаше,
Ћевојка му барјак носијаше –
народ је у вријеме Карађорђево буне преиначио у:
Кад Ђорђије млади бег бијаше,
Ћевојка му барјак носијаше.

Те стихове пјевао је и Миле воденичар. Писац стихове коментарише како слиједи: „У тој великој и чудној борби која се у овој Босни вековима водила између две вере, а под видом вера за земљу и власт и своје сопствено схватање живота и уређења света, противници су отимали један другом не само жене, коње и оружје, него и песме. И многи је стих прелазио овако од једних другима, као драгоцен плен“. Писац саопштава како је Миле био занесен ријечима „Ћевојка“ и „барјак“ и како их је понављао, али му је ријеч Ђорђије изгледала као „нешто нејасно а крупно и смело“. Миле је ухваћен од неких Турака који су пред воденицом везали коње и чекали нешто. Сачекали су док је Миле оставио сјекиру, а „онда га нападоше са четири стране и после кратке борбе везаше дугачким конопцем од улара, и поведоше у варош. Уз пут су га били штапом по леђима или ногом у ружно место, питајући га где му је сада Ђорђије и псујући му барјак и девојку“. Пјесма је само зачинила прозу текста и није значајније утицала у узрочно-последичном смислу, илустрovala је стање духа једне хетерогене средине снажних етничких рецидива и на том нивоу је остала.

Информишући читаоца о породици Авдаге Османагића Андрић саопштава да је имао и Фату, кћерку јединицу. Изостављајући причу о њеној трагичној судбини напомињемо да је била колико мудра толико

и лијепа и паметна. „Одувек је код нас тако“, саопштава писац, „да по једна девојка у сваком нараштају уђе у причу и у песму својом лепотом, вредноћом и господством.“ Тако је било и са Фатом Авдагином, о којој је никла пјесма:

Мудра ли си, лијепа ли си,
Лијепа Фато Авдагина!

Ти стихови поновљени су и у сцени, на другом мјесту, коју писац предочава како се на мосту „појавише неки пијани људи, са испрекиданим песмама и гласним дозивањем. Све их је надвикивао један тенор који је испрекидано и сувише високо певао старинску песму“ о Фатими Авдагиној.

У хроници о мосту на Дрини у епизодама се појављује и онај Ћоркан, знан нам јунак Андрићеве прозе. Његова несрећна судбина често је служила касабалијама за подсмјех и шалу. Не зову га другачије „до ђувегијом и ашиком“. Дању Ћоркан хамали у касаби и „мамуран и неиспаван свршава ситне и крупне послове“ и чуди се и љути што га тако зову. Али, чим падне ноћ и запале се лампе у Заријевој механи, зачује се пјесма намијењена Ћоркану:

Акшам гелди, сунце зајде;
На твом лицу више не сја,

и атмосфера се одједном измијени. Чује се грохотан смјех и шегачења око Ћоркана, а пјевач наставља:

Да ми се је огријати
На сунашцу крај тебе!

Послије стихова писац констатује: „И он се греје на том сунцу, које је зашло, како се никад није огрејао на оном стварном што над касабом свакодневно излази и залази“. Очито је да је севдалинка омекшала прозу и учинила је допадљивијом. Разбила је досаду, допринијела је карактеризацији lika и скренула пажњу да постоји и други свијет ван кафанског дима и грозне збиље.

Историјски развој касабе у сјенци ћуприје доносио је и нове догађаје, а тиме и нове епизоде које је писац уносио у сижејне токове дјела. Замјена једне окупационе силе другом на простору је донијела и новине и нови живот касабалијама. Једна од новина коју је нова, аустријска, власт донијела јесте и регрутовање младића у царску војску. Та обавеза унијела је у психу становништва нове немире и тужна

осјећања. Андрић то прати и епизоде уклапа у структуру хронике о мосту. Плач мајки при испраћају регрута и дозивање одлазећих синова карактеришу живот тренутка, а Андрић о томе каже: „Неки од регрута су, постиђени, и сами љутитим покретима гонили жене да се враћају кућама. Али већина младића певала је или подврискивала, што је још повећавало општу вреву. Оно неколико грађана, бледи од узбуђења, певали су сложно, по варошки:

Сарајево и Босна,
Свака мајка жалосна,
Која шаље свога сина
Цару у регруте.“

Андрић констатује: „Песма је изазвала још већи плач“.

Уочавајући ново код новог живота, писац хронике на једном мјесту каже: „Студенти донесу у исто време и нове речи и пошалице, нове песме, нове игре са зимушњих балова, а нарочито нове књиге и брошуре, српске, чешке, немачке“. И другдје он спомиње „песму о српском топу“; затим спомиње неког Федуна који је „са мраком који је падао, певао тихо и занесено све песме свога краја“, затим каже да се „на капији вратио стари ред, са гласним, обичним разговорима, шалама и песмама“, спомиње севдалијска пјевања, каже како „свуда грамофони стружу и креште турске маршеве или српске родољубиве песме“, саопштава како је „полиција хапсила и кажњавала младиће глобом због неопрезних изјава или забрањених српских песама“ итд. Међутим, осим Карађорђевог позива: „Сваки свога убијте субашу!“, писац не наводи нити пјесме нити њихове стихове. Остао је у том погледу у оквирима које смо досад наводили.

Кад је завршена ћуприја на Дрини, поставило се питање натписа на њој – да се зна ко је задужбинар моста. Сјетимо се да се слично питање постављало и у случају моста на Жепи. Овако величанствену и достојну грађевину каква је ћуприја на Дрини требало је окитити величанственим натписом који би се уклапао у историјат грађевине и увећао њену величанственост. Андрић каже да су у касаби послје завршетка грађевине „по стотину пута срицани стихови тога тариха, које је написао неки цариградски стихотворац Бади, и који су казивали име и звање онога који је саградио ову задужбину“. Споменута је година 1571, по хришћанском рачунању времена. Тај је Бади, каже писац романа, „за добре паре писао лаке и звучне стихове и умео

вешто да их наметне великашима који су подизали или оправљали велике грађевине. Они који су га знали говорили су подругљиво да је небески свод још једина грађевина на којој нема тариха из Бадијева пера“. Писац каже како је Бадијев тарих примљен и како је ишчитаван, и саопштава да је свако памтио из њега оно што му је најбоље и одговарало. У камену је писало:

Гле Мехмедпаша, највећи међу мудрима и великима свога времена,
Оствари завет свога срца и својом бригом и трудом
Сагради мост на реци Дрини.
На овој води, дубокој и брза тока
Претходници му не могоше ништа подићи.
Надам се од милости божје да ће му градња бити чврста.

Да ће му век пролазити у срећи
И да никад за тугу неће знати.
Јер за свога живота он је злато и сребро уложио у задужбине;
И нико не може казати да је бачен иметак
Који се троши у такве сврхе.
Бади, који је видео ово, кад је довршена градња, изрече тарих:
„Нека Бог благослови ту грађевину, тај чудесни и лепо мост!“

Бадијеви стихови су химнични. Стихотворац није епском ширином залазио у градњу ћуприје и невоље које су градњу пратиле, већ се задржао на номиновању задужбинара, апострофирајући мотиве његове одлуке. У средишњем дијелу тариха стоји благослов упућен ктитору за добро што је учинио градњом ћуприје на непремостивој ријеци и подука да новац употријебљен на народно добро није бачен. Благослов је упућен и величанственој грађевини.

Андрић је прозу романа *На Дрини ћуприја* „шпиковао“, како би рекао Лалић, стиховима и тиме је чинио мекшом и допадљивијом. Како смо видјели, стихови су примјерени структури дјела и карактеру прозе каква је хроника о дринском мосту. Лако су укључени у сижејне токове дјела и уобличавају цјелину коју роман носи. Стихови које смо у роману нашли блажег су тона, без превратничких су порука и уклапају се у атмосферу у којој ничу. Неки од њих у функцији су разбибриге и указивања на свјетлије перспективе живота, неки су севдалијског тона, неки крик стања, а они из тариха апологетика су добротина и

непролазности. Андрић је на традицији уношења стихова (и пјесама) у прозна остварења и устаљивања те традиције, што је касније најбоље показивао Михаило Јаловић. Њему је Андрић био узор. Пјесме које смо наводили допринос су поетизацији Андрићеве дринске ћуприје.

Krsto PIŽURICA

POEMS IN ANDRIĆ'S NOVEL *THE BRIDGE ON THE DRINA*

Andrić's novel *The Bridge on the Drina* included poems as well, as Andrić attempted to soften and embellish the prose with occasional verses.

The author of this article shows how verses are indeed appropriate to the structure of works such as the chronicle on the Drina bridge. Verses are easily included in the flow of the work and they shape the novel as a whole. The poems in the *Bridge on the Drina* are of milder tone, fitting in perfectly into the surrounding in which they were created. Some of them are brighter, more optimistic, whereas others are *sevdalinka*-like.

Key words: *Ivo Andrić, poem, gusle, Montenegrins, sevdalinka*